

บทที่ ๕

บทบาทในการให้ความรู้ทางการเมือง

บทบาทของหนังสือพิมพ์ในแง่หนึ่งเป็นบทบาทที่สำคัญอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศ
 กอปรพัฒนาอย่างประเทศไทย ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มีการศึกษาและความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง
 อยู่ในระดับต่ำ ยึดมั่นอยู่กับค่านิยมและทัศนคติเก่า ๆ ทำให้ไม่สามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบการเมือง
 สมัยใหม่ได้ หนังสือพิมพ์จะช่วยทำลายของวางดังกล่าวดังกล่าวได้ประจักษ์เฉพาะเช่นโลกเก่าและโลกใหม่ โดยการ
 เสนอข่าวคราวความเคลื่อนไหวของสังคม รวมทั้งการเสนอบทความและสารคดี อธิบายให้ประชาชนได้ตระ
 หนักและเข้าใจถึงระบอบการปกครองสมัยใหม่ การให้ความรู้ทางการเมืองของหนังสือพิมพ์นั้นแม้ว่าไม่อาจ
 เห็นผลได้ในระยะสั้น แต่ก็มีผลในระยะยาวเพราะจะทำให้เกิดกระบวนการปรับตัวในสังคมของแต่ละบุคคล
 (Process of socialization of individual) ทำให้ประชาชนรู้จักพัฒนาตัวให้เข้ากับ
 ระบบการเมืองแบบใหม่ เข้าใจการกระทำและให้ความร่วมมือกับรัฐบาล เรียนรู้หน้าที่ของตนในฐานะสมาชิก
 หนึ่งหน่วยหนึ่งของสังคม มีผลต่อการพัฒนาการปกครองระบอบประชาธิปไตยมีทางเป็นไปได้

การให้ความรู้ทางการเมืองของหนังสือพิมพ์ จัดเป็นการศึกษานอกสถาบันและไม่เป็นทางการ
 ที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะเป็นระบอบการปกครองซึ่งต้องการให้
 ประชาชนที่มีความคุ้นเคยทางการเมืองและเพราะว่าการให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนโดยสถาบันอื่น
 อาจทำได้อย่างไม่เพียงพอ ดังจะเห็นได้จากกรณีของประเทศไทยคือ

ประการแรก การศึกษาภายในโรงเรียนในแง่ที่จะมีส่วนพัฒนาการเมืองล้มเหลว เพราะการ
 ศึกษาซึ่งแม้จะมีพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองเน้นหนักแต่การท่อง
 จำเนื้อหาของวิชาอย่างเดียว ไม่ไ้มุ่งให้นักเรียนมีความเข้าใจและรู้จักแสดงความคิดเห็นอย่างลึกซึ้ง จึง
 ไม่สามารถผลิตคนที่มีความคุ้นเคยทางการเมืองและกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประชาธิปไตย^(๑) นอก
 จากนี้แล้วนโยบายการศึกษาของไทยในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่มีจุดประสงค์ที่จะ"สร้างคน"ให้
 เขาไปมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศแต่อย่างใด ดังจะเห็นได้จากกรณีที่คนธรรมดาสามัญไม่มีโอกาส
 เล่าเรียนวิชาการเมืองการปกครอง เพราะผู้ที่มีโอกาสได้รับการศึกษาอบรมความรู้ทางการเมือง

๑. ดร. ไพบูลย์ ช่างเรียน, อ้างแล้ว, หน้า ๘๓.

มีอยู่ประเภทเดียวคือ เจ้าขุนมูลนาย^(๒) แม้การศึกษาสำหรับคนสามัญก็เข้าไปเพื่อผลิตคนชั้นรับราชการมากกว่า ประชาชนจึงเรียนรู้ความคิดทางการเมืองได้จากหนังสือพิมพ์มากกว่าจากในโรงเรียน ด้วยเหตุที่หนังสือพิมพ์ให้ความสนใจต่อชาวคราวเคลื่อนไหวของรัฐบาลและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองมากกว่าสถาบันอื่นอยู่แล้ว จึงเห็นได้ว่า หนังสือพิมพ์มีส่วนช่วยกระตุ้นประชาชนให้มีความตื่นตัวและมีความคิดเห็นทางการเมืองมาตั้งแต่ระยะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองและยิ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองหนังสือพิมพ์ยังมีบทบาทในการให้การศึกษาทางการเมืองมากขึ้น เพราะได้มีการนำระบอบการปกครองประชาธิปไตยซึ่งเป็นระบอบการปกครองซึ่งให้ความสำคัญที่มวลชนมากที่สุดมาใช้ และระบอบการปกครองใหม่นี้ต้องการให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจต่อกองกลางของการปกครองค่อนข้างมาก ทั้งผู้ใหญ่ที่ผ่านโรงเรียนชั้นประถมมาแล้วไม่ได้เรียนต่อที่อยู่อเป็นจำนวนมากนั้นจะมีโอกาสหาความรู้ทางการเมืองได้ก็จากการอ่านหนังสือพิมพ์ ข่าวสารและบทความทางการเมืองในแง่ต่าง ๆ จึงยอมมีโอกาสร่วมพัฒนาความคิดทางการเมืองของประชาชนได้มาก

ประการที่สอง ในประเทศก่อกำเนิดอย่างประเทศไทย รัฐบาลยังให้การบริการทางการศึกษาได้น้อย บทบาทของหนังสือพิมพ์ในการให้ศึกษานอกสถาบันจึงเป็นความจำเป็นอย่างหนึ่ง เมื่อเทียบกับหนังสือพิมพ์ในประเทศพัฒนาซึ่งอาจเห็นเฉพาะการเป็นสื่อกลางและพิทักษ์ผลประโยชน์ แต่หนังสือพิมพ์ในประเทศที่เพิ่งนำการปกครองระบอบประชาธิปไตยมาใช้ จำเป็นต้องให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนอย่างมาก เช่นควรจะทำให้เห็นถึงสิทธิและหน้าที่ของประชาชน รวมทั้งอธิบายให้เห็นว่า รัฐบาลในระบอบการปกครองประชาธิปไตยที่ค้ำชูนั้นมีลักษณะอย่างไร การเลือกตั้ง การใช้อำนาจตัดสินใจเป็นอย่างไร รัฐธรรมนูญหมายความว่าอย่างไร ฯลฯ รวมทั้งจะต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์นโยบายและการปฏิบัติงานของรัฐบาล เพื่อเป็นการช่วยให้ประชาชนเกิดความคิดวิพากษ์วิจารณ์การเมืองการปกครองได้กว้างขวางขึ้น

หนังสือพิมพ์ยังเป็นสถาบันให้การศึกษาทางการเมืองที่สำคัญชนิดเดียวที่ดำเนินการโดยเอกชนและประชาชนทั่วไปพอมีกำลังทรัพย์ซื้อหาได้โดยง่าย เมื่อเทียบกับวิทยุซึ่งเป็นสื่อของรัฐบาลและยังมีราคาแพงมากในสมัยก่อน

ประการที่สาม ประเทศไทยขาดกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ หรือพรรคการเมืองที่มีความหมายอย่างแท้จริง ต่างกับในประเทศพัฒนาแล้วซึ่งมักมีสมาคมนักอาชีพและพรรคการเมืองคอยให้ความช่วยเหลือแนะนำสมาชิกให้รู้จักพิทักษ์สิทธิและผลประโยชน์ของตนเอง สำหรับกรณีประเทศไทย แม้วาภายหลังการ

๒. บุญเย็น วอทอง, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง: กำนันทิดและความเกี่ยวพันกับระบอบ

เปลี่ยนแปลงการปกครองจะมีสมาคมในเชิงกลุ่มผลประโยชน์เกิดขึ้น เช่น สมาคมกรรมกร แต่สมาคมดังกล่าวก็มีสมาชิกอยู่จำนวนไม่มากนักและไม่มีการศึกษาอบรมให้ความรู้ทางการเมืองแก่สมาชิกอย่างจริงจัง แมว่าสมาคมกรรมกรจะมีบทบาทในระยะแรก ๆ ท้ายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็เนื่องจากผู้นำสมาคมมีความสนใจทางการเมือง คือ นายถวัติ ฤทธิเดช เป็นผู้แสดงบทบาททางการเมืองอยู่เสมอ แต่ความสนใจทางการเมืองอย่างแท้จริงไม่ไคขยายไปถึงสมาชิกอย่างใด

ในขณะที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในช่วงที่ทำการวิจัยไม่มีการ รวมตัวเป็นพรรคและไม่มีแผนงานที่เป็นระบบ ผู้แทนเหล่านี้ออกไปให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนในเขตของตนก็เฉพาะเมื่อต้องการหาเสียง เมื่อได้รับเลือกตั้งแล้วต้องใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ การให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนเพื่อหาเสียงนั้นก็ เป็นเพียงการชักจูงประชาชนให้คล้อยตามความเห็นของตนมากกว่าที่จะให้ประชาชนได้เข้าใจระบบการเมืองอย่างจริงจัง ดังนั้นหนังสือพิมพ์จึงเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ไคมากกว่า ถึงแม้ว่าผู้อ่านส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อยู่ในเมืองหลวงและหัวเมือง แต่ก็มีโอกาสที่จะนำความรู้ทางการเมืองที่ได้รับไปเผยแพร่ต่อประชาชนทั่วไปไค คุยการเล่าให้ฟังหรืออภิปรายกันตามรานกาแพ่ วิก และตามบ้าน

เมื่อนำหลักของหนังสือพิมพ์ต่อการตรวจสอบการดำเนินงานของรัฐบาล เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน แต่การให้การศึกษาทางการเมืองแก่ประชาชนก็เป็นความจำเป็นสำหรับหนังสือพิมพ์ในประเทศที่คอยพัฒนาที่จะคองช่วยให้ประชาชนไคมีความเข้าใจเกี่ยวกับระบบการเมืองสมัยใหม่ เพื่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย หนังสือพิมพ์ไทยภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองไคเล็งเห็นความจำเป็นที่จะคองให้การศึกษาออกสถาบันดังกล่าวอย่างเร่งควน ดังจะเห็นไคจากการที่หนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่ไคลงบทความ สารคดีชนิดที่จะให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนเป็นจำนวนมาก เช่น

ศรีกรุง มีคอลัมน์ประจำให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชน เช่น "สาถลลถา" เกี่ยวกับการเมืองต่างประเทศ เป็นการเปิดหูเปิดตาประชาชนให้ไคเรียนรู้ถึงเหตุการณทางการเมืองต่างประเทศ และมีโลกทัศน์ทางการเมืองที่กว้างขวางขึ้น นอกจากนี้ยังมีคอลัมน์ "นานาถา" แสดงทัศนะทางการเมืองภายในประเทศในแง่มุมต่าง ๆ

ประชาชาติ จัดเป็นหนังสือพิมพ์ที่มีลักษณะเด่นในคานการให้ความรู้ในคานต่าง ๆ มีคอลัมน์ที่สำคัญ เช่น "คุยกับทานวรรณ" และในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ มีคอลัมน์ "ไขข่าวสงคราม" ซึ่งเป็นการวิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์ของสงคราม มีการวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นควยหลักวิชาการรวมทั้งโดยทั่ว ๆ ไปมีบทบาทที่แสดงความคิดเห็นทางการเมือง ซึ่งช่วยให้ผู้อ่านไคเข้าใจถึงความคิดแบบประชาธิปไตยมากขึ้น

ไทยใหม่ มีคอลัมน์ที่ให้ความรู้ทางการเมืองชชน "บันทึกเบ็ดเตล็ด" ให้ความรู้เกี่ยวกับการทำงานของบุคคลสำคัญทางการเมือง และอธิบายศัพท์ทางการเมือง เช่นศัพท์ที่สำคัญต่าง ๆ ในรัฐธรรมนูญ

ให้เป็นที่เข้าใจง่ายขึ้น

ประมวลวินัย มีคอดมน์ที่สำคัญคือ "ผสมผสาน" ของ น.ม.ส. ให้ความรู้หลายด้านรวมทั้งทางการเมืองควย คอดมน์"ปากกาพาไป" โดย "ชวานพา" แสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์เหตุการณ์ทางการเมืองภายในที่สำคัญ ๆ มีสารคดีเกี่ยวกับต่างประเทศมาก

สมัยราษฎร มีคอดมน์ที่เปิดขึ้นให้ความรู้แก่ประชาชนหลายคอดมน์ เช่น คอดมน์"หมวกความรู้" ให้ความรู้ในทุก ๆ ด้าน คอดมน์"อ่านเล่นเห็นแง่" ลงข้อความเกี่ยวกับการเมืองสั้น ๆ คอดมน์"อวยารอ่าน" ลงข่าวการเคลื่อนไหวทางการเมือง คอดมน์ "ชาวศาสตร์นานาชาติ" ให้ความรู้เกี่ยวกับการเมืองต่างประเทศ นอกจากนี้ยังมีการยกคำพูดนักคิดคนสำคัญหรือนักการเมืองมาลงไว้เสมอ เช่น คำกล่าวของชวลี-ฟูรุคซุม (ค.ศ. ๑๘๘๘) เกี่ยวกับระบบการปกครองว่า "ราชาธิปไตยคงถูกทำลายเพราะความยากจน ท่านองเดียวกันนั้น ประเทศที่เป็นประชาธิปไตยก็คงถูกทำลายลงเพราะความมั่งคั่ง"(๓)

กรุงเทพฯวารศัพท์ มีคอดมน์ที่ให้ความรู้ประจำคือ "สากลดกรณี" ให้ความรู้การการเมืองต่างประเทศ รวมทั้งมีสารคดี และบทนำทางการเมืองที่มีส่วนให้ความรู้แก่ผู้อ่าน

เพื่อที่จะให้สะดวกแก่การพิจารณาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในแง่ให้ความรู้ทางการเมืองได้อย่างละเอียด ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อในการศึกษาบทบาทของหนังสือพิมพ์ในประเด็นนี้ โดยอาศัยรูปแบบที่หนังสือพิมพ์เสนอต่อผู้อ่านเป็นหลัก โดยจะได้พิจารณาจากทางด้านเนื้อหาสาระของหนังสือพิมพ์ เพื่อวิเคราะห์ว่าหนังสือพิมพ์ในช่วงที่ทำการวิจัยนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในอันที่จะให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชนอย่างใดเลวมากน้อยเพียงใด โดยเหตุนี้จึงได้แบ่งออกเป็นหัวข้อดังนี้

๑. การลงข่าวทางการเมือง
๒. การเสนอบทความและสารคดีทางการเมืองซึ่งมุ่งในทางให้ความรู้
๓. การเสนอบทนำและบทความทางการเมืองซึ่งมุ่งในทางแสดงความคิดเห็น

การลงข่าวการเมือง

การลงข่าวเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของรัฐบาลหรือนักการเมือง กลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ จัดเป็นการให้ความรู้ทางการเมืองโดยทางอ้อมโดยเฉพาะ ถาลงข่าวในเชิงที่จะให้ข่าวสารขอมูลอย่างละเอียดถูกต้อง หนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาที่ทำการวิจัยทุกฉบับ ได้รายงาน การประชุมสภาผู้แทนราษฎร ติดตามลงข่าวการวางพระราชบัญญัติต่าง ๆ เป็นปกติ ขณะที่หนังสือพิมพ์บางฉบับยังจัดให้มีการแข่งขันตอบปัญหาทางการเมืองอีกด้วย

นอกจากนี้การลงข่าวเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของบุคคลสำคัญในทางการเมือง

หรือรัฐบาลยังช่วยให้ผู้นานเรียนรุดโลกทางการเมืองอย่างเห็นจริงจังมากขึ้น ซึ่งอาจมีผลในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติเก่า ๆ ของผู้นานควย เช่นการลงข่าวเกี่ยวกับการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพระยาพหลพลพยุหเสนา เพื่อแสดงความรับผิดชอบต่อการชื้อขายที่ดินของกรมพระคลังข้างที่ ซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโจมตีว่าเป็นการชื้อขายกันอย่างไม่สุจริตนั้น ย่อมสร้างความคิดทางการเมืองแก่ประชาชนใคความผู้บริหารประเทศต้องบริหารบ้านเมืองด้วยความสุจริต มิฉะนั้นต้องลาออกไปตามวิถีทางของประชาธิปไตย หรือการที่ ศรีภรูง ลงข่าวเกี่ยวกับการสั่งจำคุกและปรับชาวราชการที่ชมเหงราษฎร ทั้งยังได้แสดงจุดมุ่งหมายในการนำข่าวนั้นมาลงเป็นตัวอย่างใหญ่ผู้นานใคเรียนรูเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางการเมืองในระบบบใหม่

.... เรื่องที่น่ามากล่าวต่อไปนี้ ควรเป็นเรื่องตัวอย่างสำหรับข้าราชการทั้งปวง ผู้กระทำการคิดคอกับราษฎรพลเมือง จักพึงสำเหนียกไว้ทั่ว ๆ กัน เพราะสมัยนี้เป็นสมัยที่ทุกคนจักต้องมีความเที่ยงธรรมประจำตัว มิฉะนั้นแล้วตนจะอยู่ในโลกให้เป็นสุขไม่ได้เลยและขอวิงวอนข้าราชการทั้งหลายที่มีความเป็นป่าเถื่อนประจำตัวจงเลิกละนิสัยชั่วนั้นเสียโดยพลันเถิด.... (๔)

นอกจากข่าวความเคลื่อนไหวทางการเมืองภายในแล้ว ข่าวการเมืองต่างประเทศก็มีส่วนให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนใคอีกด้วย เพราะเป็นกรเรียนรูจากประสบการณ์ของประเทศอื่น ซึ่งหนังสือพิมพ์สมัยคังกล่าวก็ได้ติดตามข่าวต่างประเทศที่สำคัญนำมาลงอย่างสม่ำเสมอ อันมีผลช่วยให้ประชาชนใคเรียนรูเกี่ยวกับระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยและแบบอื่น ๆ ในประเทศต่าง ๆ เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับประเทศไทย เช่น ไทยใหม่ ลงข่าวเกี่ยวกับพรรคการเมืองของอิจิปีต์ลาออกจากรัฐบาล (๕) หรือการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐมนตรีในอังกฤษ (๖) โดยใคชี้ให้เห็นถึงสาเหตุและความคลี่คลายของเหตุการณ์ทางการเมืองคังกล่าวอย่างละเอียดชัดเจน นอกจากข่าวการเมืองต่างประเทศจะสามารถเป็นบทเรียนในทางการเมืองแล้วยังเป็นการช่วยให้โลกทัศน์ทางการเมืองของประชาชนใค

๔. ศรีภรูง, ๗ กันยายน ๒๔๗๕.

๕. ไทยใหม่, ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๓.

๖. ไทยใหม่, เพิ่งอ้าง.

ทั่ว ๆ ไปกว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น การลงข่าวการลอบอาวุธ สภาพเหตุการณ์ในภาคตะวันออก กรณีพิพาท
ระหว่างจีนและญี่ปุ่นในหนังสือพิมพ์ ศรีกรุง วิกฤตการณ์แห่งตะวันออกไกลใน นิกร ซึ่งผู้เขียนได้เดินทางไป
ไปสื่อข่าวและสังเกตการณ์ด้วยตนเอง

การเสนอบทความและสารคดีทางการเมือง

ซึ่งมุ่งในทางให้ความรู้

บทความของหนังสือพิมพ์ในฐานะผู้ให้ความรู้ทางการเมืองในแง่ แบ่งลักษณะของบทความ
และสารคดีทางการเมือง ออกได้เป็น ๓ ประการดังนี้

๑. บทความและสารคดีซึ่งให้ความรู้การเมืองทางทฤษฎี หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
ใหม่ ๆ หนังสือพิมพ์โคลงบทความที่เกี่ยวกับทฤษฎีทางการเมือง และการอธิบายศัพท์เฉพาะทางการเมือง
เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าหนังสือพิมพ์โคตระหนักถึงหน้าที่ของตนในฐานะผู้ให้ความรู้นอกสถาบันเป็น
อย่างมาก โดยเหตุที่ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งมีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำไม่เคยมีความรู้เกี่ยวกับระบอบการปก
ครองประชาธิปไตยมาก่อน ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ที่จะเป็นผู้ให้คำอธิบายทฤษฎีทางการเมือง
เหล่านั้นด้วยประโยคและถ้อยคำง่าย ๆ ตลอดจนการอธิบายศัพท์ทางการเมืองที่บัญญัติขึ้นใหม่ ก็จะเห็น
ได้ว่า เมื่อมีธรรมเนียมการปกครองขึ้นใช้ครั้งแรก หนังสือพิมพ์ ศรีกรุง ก็โคลงบทความ "ธรรมเนียมการ
ปกครองแผนดินสยาม"^(๗) โดยการให้คำอธิบายอย่างง่าย ๆ และบรรณาธิการศรีกรุง ได้ชี้แจงไว้อย่าง
ความเป็นเชิงชักชวนให้คนสนใจการเมืองควรวา

.....ราษฎรสยามทุกคนควรสนใจอ่านคำอธิบาย
นี้ต่อไป เพื่อโอกาสแห่งการเปนสมาชิก
สภาราษฎรของท่านในวันหน้า.... (๘)

ในขณะที่รัฐบาลกำลังร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้น หนังสือพิมพ์ก็ได้ทำหน้าที่อธิบายร่างรัฐธรรมนูญ
ฉบับถาวรให้ประชาชนได้เข้าใจเสียก่อน โดยได้อธิบายสาระสำคัญทุก ๆ มาตรา^(๙)

และเพื่อที่จะให้ผู้อ่านได้มีความเข้าใจทางทฤษฎีและวิถีทางการเมืองแบบประชาธิปไตยมาก
ขึ้น หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้ใช้วิธีการให้ความรู้ในเชิงเปรียบเทียบ โดยการนำรัฐธรรมนูญอเมริกา ฝรั่งเศส
อิตาลี^(๑๐) มาลงให้ผู้อ่านได้ศึกษาเปรียบเทียบหรือมิฉะนั้นหนังสือพิมพ์ก็ได้เปรียบเทียบให้ผู้อ่านได้เห็นเอง
อย่างชัดเจน

๗. อ.ภาคสุวรรณ (เนติบัณฑิต), ศรีกรุง, ๒๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕.

๘. ศรีกรุง, ๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

๙. สนใจไปรกดาน, ศรีกรุง, ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

๑๐. ศรีกรุง, ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

เช่น บทความ "อธิบายหลักกรรมนุสยามเปรียบเทียบกับกฎหมายกรรมนุสยามอังกฤษ" ของพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ซึ่งเป็นเนติบัณฑิตจากอังกฤษ ท่านผู้นี้ได้รับการแต่งตั้งเป็นอนุกรรมการตรวจแก้ไขเพิ่มเติมร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรถวายท่านหนึ่ง หรือมีเดื่อนั้นหนังสือพิมพ์ก็นำทฤษฎีทางประชาธิปไตยของนักปราชญ์บางท่านมาลงโดยตรงเลย เช่น บทความ "ลัทธิของคนว่าตามหลักของ ฮอัมส เพน" เป็นการให้ความรู้แก่ประชาชนในอันที่จะตระหนักถึงความสำคัญของมนุษย์ในสังคม และอย่างเช่น "นิติกรรมและลัทธิแห่งความยุติธรรม" และ "อุดมคติเสมอภาคของ เซอร์ ทอมัส มอร์" เป็นต้น

นอกจากนั้นศัพท์ทางการเมืองใหม่ ๆ ซึ่งหนังสือพิมพ์เห็นว่าเป็นสิ่งที่ประชาชนควรได้ทำความเข้าใจ ก็ได้ให้คำอธิบายไว้อย่างละเอียด เช่นหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้อธิบายคำ เสรีภาพ สมภาพ (เสมอภาค) ภราดรภาพ สามัคคีธรรม ราชาธิปไตย คณะธิปไตย (๑๑) ลัทธิลิวเอร์ดี (๑๒) ลัทธิคอมมิวนิสต์ ถ้อยคำที่อธิบายเป็นไปอย่างง่าย ๆ และมีการสมมติ ก.ข.ค. เป็นตัวอย่างเพื่อให้ผู้อ่านได้เข้าใจมากขึ้น เช่นบทความอธิบายคำว่า "สมภาพ" และ "เสรีภาพ" ของ "๕๕๕" (พระสารสาสน์พลขันธ์) กิ่งตัวอย่างอธิบายโดยใช้วิธีชี้ให้เห็นความขัดแย้ง เพื่อให้เข้าใจความหมายของคำว่า "เสรีภาพ" ชัดขึ้น

....เสรีภาพคืออะไร? คือเสรีภาพที่พ้นจากความขมของคนอื่น

อุทาหรณ์ นาง ก. เกินแค้นไปตามถนนได้ โดยโปลิศไม่จับ

เรียกว่า นาง ก. มีเสรีภาพ นาย ข. เมาสู่ราอาละวาด จับนมจับ

แกมไมวาใคร โปลิศไม่จับ เรียกว่า นาย ข. มีเสรีภาพ....

เสรีภาพเช่นนี้ เรามีความประสงค์แล้วหรือ? สาธุชน

ต้องยกนิ้วทุกคนว่าไม่ต้องการ รัฐบาลที่จึ่งต้องตัดเสรีภาพ

นี้ลงไป ยอมไหมมีไม่ใด กอนนี้เมอมมนุษย์ยังขาดอารยะธรรม

เสรีภาพเช่นนี้มีวิบุรณ แต่ครึ่งมนุษย์เจริญขึ้น เสรีภาพเช่นนี้

ก็ถูกตัดรอนลงไปเป็นลำดับ เป็นอันว่า เสรีภาพเช่นนี้

มนุษย์ชาติไม่ต้องการ จึงเกิดมีเสรีภาพขึ้นอีกชนิดหนึ่ง

ต่างกับที่วามาแล้ว.... (๑๓)

๑๑. กุ, สมัยราชภัฏ, ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕, ประชาชาติ, ๑๓-๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖.

๑๒. สมัยราชภัฏ, ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

๑๓. "เสรีภาพ", "๕๕๕" (พระสารสาสน์พลขันธ์), ประชาชาติ, ๑๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖.

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าหนังสือพิมพ์ในช่วงที่ทำการวิจัยได้แสดงให้เห็นถึงความตั้งใจในอันที่จะให้การศึกษาด้านการเมืองแก่ประชาชนอย่างแท้จริง

๒. บทความซึ่งให้ความรู้ทางการเมืองตามเหตุการณ์ทางการเมือง หนังสือพิมพ์พยายามที่จะให้ความรู้แก่ประชาชนให้ทันกับเหตุการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นมาของเหตุการณ์และกลไกทางการเมืองต่าง ๆ เพื่อกระตุ้นให้เกิดความสนใจและความรู้สึกต่อการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเหตุการณ์ทางการเมืองนั้น ๆ ด้วย ตัวอย่างสำคัญ เช่น เหตุการณ์ครั้งไทยเรียกร้องคืนแคว้นอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส ซึ่งหนังสือพิมพ์มีส่วนอธิบายให้ประชาชนได้เข้าใจถึงสิทธิที่ประเทศไทยพึงมีต่อดินแดนเหล่านั้นอย่างมาก จนอาจกล่าวได้ว่าเป็นฝ่ายสร้างกระแสสนับสนุนการดำเนินงานรัฐบาลจนเป็นผล หนังสือพิมพ์ซึ่งมีบทบาทอย่างเด่นชัดคือ ประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคอลัมน์ "ไอช่าว" ของ "ไวยรรณ" (พระองค์เจ้าวรรมนไวยากร) ได้ให้คำอธิบายอย่างมีหลักวิชา ซึ่งให้เห็นว่า ฝรั่งเศสเอาเปรียบไทยอย่างไรในการปักปันเขตแดนตั้งแต่สมัยโบราณ กล่าวคือ แทนที่ฝรั่งเศสจะปักปันเขตแดนโดยให้เขตที่เป็นธรรมชาติให้เหมาะสมที่สุด คือ ภูเขาเขายันทักทรีแม่น้ำโขง แต่ปรากฏว่าฝรั่งเศสกลับใช้แม่น้ำโขงไหลกินแดนไทยตรงข้ามหลวงพระบางและปากเซเป็นเขตแดนแทน ซึ่งเป็นการผิดหลักนิยามระหว่างชาติ ผู้เขียนจึงได้เนนว่า

... ฉะนั้นการที่รัฐบาลไทยขอคืนแดนสองแห่งนี้ ก็เพื่อเป็นการปรับปรุงเขตแดนให้เหมาะสมตามหลักนิยามระหว่างชาติ.... (๑๘)

อีกกรณีหนึ่งคือ ปีพ.ศ. ๒๔๘๒ ขณะที่สงครามยุโรปดำเนินอยู่นั้น รัฐบาลไทยได้ประกาศนโยบายเป็นกลาง ซึ่งเป็นนโยบายที่ได้รับความสนับสนุนจากหนังสือพิมพ์โดยทั่วไป และเพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจมากขึ้นว่า การดำเนินนโยบายเป็นกลางที่รัฐบาลแถลงนี้จะสิ้นสุดลงด้วยกรณีใดบ้าง ประชาชาติ ได้อธิบายให้ผู้อ่านได้ทราบว่าจะสามารถเป็นไปได้ ๒ กรณีคือ รัฐบาลเป็นผู้เปลี่ยนแปลงนโยบายเอง และอีกกรณีหนึ่งคือ ชาติอื่นรุกรานอธิปไตยทำให้ต้องเปลี่ยนนโยบาย โดยผู้เขียนได้ยกตัวอย่างประเทศต่าง ๆ ประกอบ เพื่อเข้าใจง่ายขึ้น นอกจากนี้ยังมีการตั้งปัญหาชวนให้คิดว่า อังกฤษจะ

๑๘. "ไวยรรณ" (พระองค์เจ้าวรรมนไวยากร), คอลัมน์ "ไอช่าว", ประชาชาติ, ๑๖ กันยายน ๒๔๘๓.

เคารพความเป็นกลางของไทยเพียงใด เคยผู้เขียนได้เสนอวิธีวินิจฉัยไว้ด้วย

ทุกครั้งที่มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หนังสือพิมพ์ก็ได้ทำหน้าที่อธิบายให้ประชาชนได้เข้าใจถึงระเบียบและวิธีการของการเลือกตั้งเป็นระยะ ๆ เช่นการเลือกตั้งครั้งแรกเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ หนังสือพิมพ์ก็ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับการเลือกตั้ง เพื่อให้ประชาชนได้มีความเข้าใจในกระบวนการทางการเมืองมากขึ้น (๑๕) เช่นเดียวกันการเลือกตั้งครั้งต่อมาเมื่อเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๐ หนังสือพิมพ์ได้ชี้แจงให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความสำคัญในการกระทำตามที่และใช้สิทธิของตนในการเลือกตั้ง รวมทั้งอธิบายให้เข้าใจถึงระเบียบและวิธีการลงคะแนนเสียงด้วย (๑๖)

๓. บทความหรือสารคดีที่ให้ความรู้ทางการเมืองต่างประเทศ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ หนังสือพิมพ์ สมัยราษฎร ได้ลงบทความเกี่ยวกับประวัติและการดำเนินงานของมหาตมาคานธี และทั้งยังชี้ให้เห็นว่า การเสียสละเพื่อประเทศชาติของคานธี เป็นสิ่งที่นายภยอง และสมควรที่จะเป็นแบบอย่างให้บุคคลในประเทศไทยได้ปฏิบัติตาม (๑๗)

เมื่อรัฐบาลเริ่มมีลักษณะที่เป็นเผด็จการมากขึ้นในสมัยรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม หนังสือพิมพ์บางฉบับ ได้ลงบทความเกี่ยวกับประเทศและผู้นำในประเทศที่มีการปกครองเป็นแบบเผด็จการหลายบท เช่น "ความฉ้อฉลอันแท้จริงของสตาลิน" เป็นบทความวิเคราะห์ประวัติและความคิดของสตาลินอย่างละเอียด (๑๘) ทำให้เป็นที่เข้าใจว่า หนังสือพิมพ์อาจมีความมุ่งหมาย มุ่งให้ประชาชนได้นำความรู้ที่ได้จากบทความนั้น ๆ สว่างแนวความคิดทางการเมืองเพื่อตัดสินภาวะทางการเมืองและพฤติกรรมของผู้นำประเทศในขณะนั้น ท่านองเกี่ยวกับที่กุหลาบ สายประดิษฐ์ เขียน เบื้องหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕ ขึ้นเพื่อเตือนใจให้ผู้นำรำลึกถึงอุดมการณ์คณะราษฎร ดังที่โคกลาวมาแล้ว

แต่โดยทั่วไปแล้วบทความและสารคดีต่างประเทศ ให้ความรู้ในเรื่องราวต่าง ๆ อย่างกว้าง ๆ ดังนั้นจึงมองไม่เห็นชัดว่าหนังสือพิมพ์มุ่งจุดประสงค์หรือต้องการเน้นให้ประชาชนได้มีความรู้เกี่ยวกับสิ่งใดโดยเฉพาะบาง เช่น บทความ "ประวัติไซเวียต" ก็แนะนำให้ผู้อ่านได้รู้จักประเทศรัสเซียอย่างละเอียด อธิบายให้เห็นนโยบายและการดำเนินงานของฮิตเลอร์ ใน "ฮิตเลอร์ จะสถาปนาเยอรมันอย่างไร" (๒๐)

๑๕. ประชาชาติ, ๘ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๖.

๑๖. กุ, ประมวลวัน, ๑๐, ๑๔ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๘.

๑๗. สมัยราษฎร, ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

๑๘. "ดั่งกรณ" (นามแฝง), ไทยใหม่, ๒๓ เมษายน ๒๔๘๓.

๑๙. กุ, ศรีกรุง, ๑๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕.

๒๐. "รากุส" (นามแฝง), ประชาชาติ, ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๖.

หรือบทความ ระหว่างสงครามมหาเอเชียบูรพา กล่าวถึงอิทธิพลทางการเมืองของญี่ปุ่นในประเทศไทย และอธิบายให้ประชาชนได้เข้าใจถึง จุดประสงค์ของการผนึกกำลังในเอเชียต่อต้านมหาอำนาจตะวันตก และผลที่จะเกิดจากไพบูลย์เอเชียที่ญี่ปุ่นเป็นผู้ริเริ่ม (๒๑)

การเสนอหน้าและบทความทางการเมือง

ซึ่งมุ่งในทางเสนอความคิดเห็น

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง หนังสือพิมพ์หลายฉบับแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งที่ประชาชนในระบอบใหม่พึงได้รับอย่างกว้างขวาง ตลอดจนเสนอให้รัฐบาลปรับปรุงและทำนุบำรุงบ้านเมืองโดยวิธีการต่าง ๆ รวมทั้งเสนอว่า ประเทศไทยควรดำเนินนโยบายอย่างไร จึงจะเป็นประชาธิปไตยที่สุด ศรีภรูง ไกลงบทความขนาดยาวติดต่อกันหลายวัน วิเคราะห์ปัญหาทางการเมืองหลายข้อคือ

๑. ประชาธิปไตยกับคณาธิปไตยนั้น แบบไหนจะดีและเหมาะสมกว่ากัน
๒. ประเทศไทยควรใช้ระบอบการปกครองชนิดใด และการปกครองระบอบนั้น ควรใช้ถาวรตลอดไปหรือชั่วคราวระยะเวลาใด
๓. คนที่จะเป็นเผด็จการนั้นมีบุคลิกอย่างไร และสำคัญเพียงใด (๒๒)

บทความของ ศรีภรูง อีกบทความหนึ่ง (๒๓) เสนอว่าประเทศไทยควรเลือกเลียนแบบอย่างการปกครองและอื่น ๆ ที่เหมาะสมจากประเทศรัสเซียมากกว่าอังกฤษ ฝรั่งเศส และอเมริกา โดยชี้ให้เห็นว่ารัสเซียสามารถฟื้นตัวภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ได้รวดเร็วกว่าประเทศไทย บทความทั้งสองนี้แม้จะเป็นบทความเชิงเสนอความเห็น แต่ก็ เป็นบทความที่มีพื้นฐานทางวิชาการและประกอบไปด้วยเหตุผล นับว่าเป็นบทความที่ให้ความรู้ทางการเมืองแก่ประชาชนได้มาก บทความหนึ่ง เช่น

ในระยะหัวเลี้ยวหัวต่อทางการเมือง หนังสือพิมพ์ได้พยายามอธิบายให้ประชาชนได้ตระหนักถึงความสำคัญของตนเองในฐานะที่เป็นสมาชิกหน่วยที่สำคัญของสังคมประชาธิปไตยมาโดยตลอด ดังที่ ศรีภรูง ได้ตั้งเป็นคำขวัญไว้ว่า "เสียงของประชาชนคือเสียงพระเจ้า" (๒๔) พร้อมทั้งได้แสดง

๒๑. ประชาชาติ, ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕.

๒๒. "จันทร์จิ้งจิก" (นามแฝง), "เมืองไทยสำหรับคนไทย", ศรีภรูง, ๒๖ สิงหาคมถึง ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕.

๒๓. "๕๕๕" (พระสารสาสน์พลขันธ์), "สยามจะเฟื่องด้วยการเลือกเอาอย่าง", ศรีภรูง, ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๕.

๒๔. สอ เสถบุตร, "มติของประชาชน", (บทนำ), ศรีภรูง, ๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕.

ความคิดเห็นต่อไปว่านอกจากรัฐบาลจะคงฟังเสียงประชาชนแล้วยังคงนำประชาชนด้วย แต่มีข้อแม้ว่า ผู้ที่จะนำประชาชนได้นั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถนำประเทศไปสู่ความปลอดภัยได้ โดยยกตัวอย่าง ประชากรวิชิบกีโรสเวลท์แห่งอเมริกา ซึ่งนำประเทศเข้าสู่สงครามและได้ชัยชนะในที่สุด นอกจากนั้นหนังสือพิมพ์ยังเสนอให้ประชาชนได้เลิกมีทัศนคติแบบศักดินา ในการพิจารณาบุคคลโดยกล่าวว่า ควรพิจารณาหลักการมากกว่าชาติตระกูล เพราะเป็นยุคสมัยของประชาธิปไตยซึ่งคนทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันตามกฎหมายอีกด้วย (๒๕)

การให้ความรู้ทางการเมืองในแง่ของการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์นอกจากจะเป็นไปอย่างกว้าง ๆ ในช่วงระยะเวลาหัวเลี้ยวหัวตอคงกล่าวข้างต้นแล้ว ในขณะที่การเมืองระหว่างประเทศอยู่ในวิกฤตการณ์ หนังสือพิมพ์ต่างก็ได้ติดตามข่าวคราวความเคลื่อนไหวของโลกมาลงโดยตลอด และยิ่งโคลงบทความ สารคดี อธิบายและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความคลั่งคลายทางการเมืองระหว่างประเทศ เช่น ประชาชาติ ได้ชี้ให้เห็นว่า ญี่ปุ่นและ เยอรมนี จะเป็นประเทศตนเหตุผู้นำชาติต่าง ๆ เข้าสู่สงครามโลก (๒๖) และเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นในเวลาต่อมา หนังสือพิมพ์โคลงบทความอธิบายให้ผู้อ่านได้ทราบถึงสาเหตุชั้นพื้นฐานอย่างละเอียดและลึกซึ้ง เช่น บทความใน ประชาชาติ ซึ่งกล่าวว่าสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นผลมาจากความยุ่งยากในทางเศรษฐกิจ ซึ่งสัมพันธ์มิตร หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ไม่ได้เอาใจใส่กันอันที่จะแก้ไข แต่อย่างใด โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการอุปโลกและการจัดจำหน่ายสินค้า ดังจะเห็นได้จากบทความตอนหนึ่งว่า

....การที่มนุษย์ออกหยากยากแค้นกันมาแล่นั้น
ไม่ใช่เพราะอาหารไม่มีพอ หรือโรงงาน
ทำของไม่ทันใช้ เป็นควยเพราะวิธีจำหน่าย
ของ ตามวิธีการพาณิชย์ที่เคยนั้น ทำให้เป็น
ผลสำเร็จเรียบร้อยไม่ได้ ชาวสาลีและกาแพ
ที่ทั้งนำเผาไฟในอเมริกา ระหว่างที่ยุโรป
อดหยากกันนั้น ไม่ใช่เพราะไม่มีเรือขน
เพราะระหว่างนั้นมีเรือใช้งานกันมากมาย วัตถุ
สิ่งของมีถมไป ที่ซาก็คือวิธีจำหน่ายเท่านั้น.... (๒๗)

๒๕. "ความเชื่อของสยามใหม่อยู่ที่คุณวุฒิและคุณธรรมของบุคคล", ศรีกรุง, ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

๒๖. "โลกกำลังบายหนาทิศทางไหน" (บทนำ), ประชาชาติ, ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕.

๒๗. "วิทยากร" (นามแฝง), "ภายหลังสงคราม", ประชาชาติ, ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๔.

การลงข่าวและบทความแสดงความกึกก้องเห็นต่าง ๆ ของหนังสือพิมพ์ในระยะนั้น ช่วยให้ผู้อ่านได้เข้าใจสถานการณ์ทางการเมืองโลก ซึ่งสลับซับซ้อนไต่กันขึ้น เพราะหนังสือพิมพ์ได้ติดตามความเป็นไปของสถานะสงคราม ตลอดจนวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ให้ผู้อ่านได้ทราบทุกระยะอย่างละเอียด เช่น มีการวิเคราะห์ปัญหา "อิตาลีจะเข้าเป็นพวกใคร" (๒๘)

การวิเคราะห์ปัญหาทางการเมืองโลกในระยะก่อนที่ไทยจะเข้าสงคราม ค่อนข้างเป็นกลางและใช้หลักเหตุผลมาก จนเมื่อไทยเข้าสู่ภาวะสงคราม การเสนอข่าวและบทความจึงมุ่งโฆษณาชวนเชื่อให้นิยมฝ่ายอักษะตามนโยบายของรัฐบาลหลวงพิบูลสงคราม เพราะมีการควบคุมและตรวจข้อความอย่างเข้มงวดกวดขัน ดังจะเห็นได้จากบทความซึ่งเต็มไปด้วยอารมณ์ประณามสัมพันธมิตร "ใครเป็นผู้นำสงครามไปสู่อเมริกา" (๒๙) ซึ่งเป็นบทความที่วิเคราะห์ในเชิงโจมตี ประธานาธิบดีโรสเวลท์แห่งอเมริกาว่ามีนโยบายแพร่ขยายสิทธิพลทางการเมืองเหมือนนโปเลียน โดยเป็นผู้หลอกลวงชาวอเมริกันให้ชนชมกับการเข้าสู่สงคราม แทนที่เสียค่ายที่รัฐกลุ่มีได้ประโยชน์ของสถาบันหนังสือพิมพ์ที่จะให้ความรู้แก่ประชาชนไปโดยแก่ประชาชนอย่างจริงจัง

เมื่อพิจารณาโดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า หนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าว ได้มีบทบาทในการให้การศึกษาทางการเมืองและชี้แนวทางแก่ประชาชนอย่างมาก เมื่อเทียบกับสถาบันอื่น ๆ ในขณะนั้น โดยเฉพาะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ หนังสือพิมพ์เป็นสถาบันเดียวที่ได้ให้การศึกษาระชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างกว้างขวาง เพราะรัฐบาลเองไม่มีเวลาหรือกำลังคนมากพอที่จะให้การศึกษแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง อีกประการหนึ่งการให้การศึกษาเพื่อประสงค์ที่จะสร้างประชาชาติเป็นงานที่จะต้องใช้เวลาใจอย่างมากและจำนวนมาก สถาบันที่สามารถจะช่วยรัฐบาลในเรื่องนี้ได้คือ หนังสือพิมพ์ (๓๐)

อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าว ประชาชนก็ยังไม่มีความรู้เสียยิ่งเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยตรง ทำให้ไม่มีโอกาสได้เรียนรู้ประชาธิปไตยในทางปฏิบัติ

อย่างไรก็ตามบทบาทในการให้การศึกษาของหนังสือพิมพ์ถูกจำกัดอยู่บาง เช่น นักหนังสือพิมพ์บางคนอาจไม่มีความรู้และความสามารถเพียงพอ หรือบางคนที่มีแนวโน้มที่จะสนับสนุนกลุ่มการเมืองกลุ่มใด อีกประการหนึ่ง รัฐบาลควบคุมหนังสือพิมพ์อย่างเข้มงวดกวดขัน ถึงขั้นในบางกรณี หนังสือพิมพ์

๒๘. "สงคราม" (บทนำ), ไทยใหม่, ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๗.

๒๙. ศรีกรุง, ๑๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕.

๓๐. เกษม อุทยานิน, ศาสตราจารย์, ความรู้เกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ, (พระนคร ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๑), หน้า ๒๔.

อาจไม่ได้ให้การศึกษารูปแบบเป็นกลางเสมอไป มีผลให้ผู้อ่านได้รับข้อมูลผิดพลาดเคลื่อนหรือบิดเบือน ซึ่งอาจทำให้แนวความคิดทางการเมืองไขว้เขวไปไบบาง แต่โดยทั่วไปแล้วหนังสือพิมพ์ตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองต่างก็มุ่งให้การศึกษารวมทั้งการเมืองที่เป็นกลางพอสมควร

บทบาทในการให้การศึกษารวมทั้งการเมืองแก่ประชาชน แม้จะไม่เป็นผลชัด เนื่องจากการศึกษาเป็นขบวนการที่ต้องใช้ระยะเวลาอันยาวนานกว่าจะเห็นผล และยังเป็นการศึกษาทางอ้อมและกว้าง ๆ อย่างหนังสือพิมพ์ด้วยแล้ว แต่เท่าที่ไคพิจารณาเนื้อหาและสาระของข่าวและบทความทำให้เป็นที่น่าเชื่อถือได้ว่า หนังสือพิมพ์คงจะมีส่วนช่วยให้ประชาชน ได้เรียนรู้วิถีทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตยได้ไม่น้อย กังจะเห็นไคจากความตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งแสดงออกโดยการที่หนังสือพิมพ์ ได้รับแรงสนับสนุนจากประชาชนโดยการซื้อหนังสือพิมพ์มากขึ้น และการที่ประชาชนส่งจดหมายแสดงข้อคิดเห็นทางการเมืองไปลงหนังสือพิมพ์มากขึ้น ตลอดจนมีการแสดงออกทางอ้อมอื่น ๆ เช่นการชกชวชนรองเรียนหนังสือพิมพ์ให้เป็นปากเสียงแทนตนเสนอให้รัฐบาลไคแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วถ้าพิจารณาว่า หนังสือพิมพ์สมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ได้มีบทบาทในการให้การศึกษารวมทั้งการเมืองโดยตลอด จนมีผลให้ประชาชนได้มีความตื่นตัวทางการเมืองและสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครองค่อนข้างมากแล้ว (ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ ๑) หนังสือพิมพ์สมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองก็ยังมีส่วนให้การศึกษารวมทั้งการเมือง จนก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางความคิดความอ่านของประชาชนเช่นกัน แม้วาจะไม่มีเหตุการณ์ที่จะยืนยันให้เห็นถึงการตื่นตัวทางการเมืองของประชาชนอย่างเห็นได้ชัดก็ตาม